

10. Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Н. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – 575 с.
11. Белый А. Магия слова / А. Белый // Символизм как миропонимание. – М. : Республика, 1994. – С. 131–142.
12. Колобаева Л. А. Русский символизм / Л. А. Колобаева. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 296 с.
13. Кожевникова Н. А. Словоупотребление в русской поэзии начала XX века / Н. А. Кожевникова. – М. : Наука, 1986. – 252 с.
14. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика : избр. тр. / В. М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1977. – 407 с.
15. Frye N. The realistic oreole: A study of Wallace Stevens / N. Frye // Modern Poetry: Essays in Criticism / ed. by J. Hollander. – Oxford : Oxford University Press, 1968. – P. 267–284.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. АРП – Антология русской поэзии / под ред. И Смирнова. – М. : Яз. рус. культуры, 1994. – 876 с.
2. ЗВ – Збірка віршів сучасних українських поетів. – К. : Дніпро, 1994. – 24 с.
3. CV – The New Oxford Book of Canadian Verse. – L. ; N. Y. : Oxford Univ. Press, 1982. – 476 p.
4. MV – The Pocket Book: Modern Verse / ed. by Oscar Williams. – N. Y. : Washington Square Press, Inc., 1958. – 635 p.
5. NA – The Norton Anthology of American Literature : Third Edition. – N. Y. ; L : W. W. Norton & Company, 1989. – 2856 p.

Белехова Лариса. Византийская символика в мировой поэзии эпохи модернизма (сопоставительный анализ словесных образов американской, канадской, русской и украинской поэзии). В статье предложен лингвостилистический анализ поэтических текстов эпохи модернизма, объяснены причины обращения к архетипным образам, византийским символам, в частности; раскрыты языковые механизмы формирования словесных образов-символов и выявлены лингвостилистические средства воплощения архетипной символики в поэтических текстах разных лингвокультур эпохи модернизма.

Ключевые слова: архетипные образы, образы-символы, модернизм, лингвостилистические средства.

Belekhova Larysa. Byzantian Symbols in Modernistic World Poetry (Comparative Analysis of Verbal Poetic Images in American, Canadian, Russian and Ukrainian Poetry). This article suggests a comprehensive analysis of Modernistic poetic texts and explains the peculiarities of Byzantian symbols. A special attention is drawn to revealing linguistic and stylistic means which ensure the embodiment of archetypal symbols into the texts of different poetic cultures.

Key words: archetypal symbols, image-symbol, modernism, linguistic and stylistic means.

Стаття надійшла до редколегії
25.03.2013 р.

УДК 81'37:811.1

Вадим Богуцький

Простір у системі універсальних культурних кодів людства

У статті досліджено характеристики простору, поняттєву універсалію, а також притаманний йому загальнокультурний семантичний потенціал. Розглянуто національну культуру як особливу «мову», знаковий зміст якої реалізується через коди культури. Єдність поняттєвого базису людства виявляється передусім у феномені культурних «універсалій», які так чи інакше знаходять своє вираження в мові. Простір проаналізовано як одну з головних універсалій людської культури, що репрезентує найважливішу форму існування світу й життя в ньому людини та широко й різноманітно представлена в різних формах культурної свідомості людства.

Ключові слова: простір, універсалія, культурний код, культурна свідомість, соціум, семантика простору, кодифікація, концепт.

Постановка наукової проблеми та її значення. Один із домінуючих напрямів практично в усіх сферах сучасних наукових досліджень – подолання ізоляціонізму вузькодисциплінарних підходів як таких, що на сьогодні вичерпали свої потенційні можливості, активне використання мультидисциплі-

нарних методик, завдяки яким виникає передбачене В. Вернадським ще в 30-х рр. минулого століття зникання граней між різними галузями науки й – унаслідок цього – спеціалізація не за науками, а за проблемами, що сприяє одночасно й більш глибокому вивченню явища, і більш широкому його осягненню [3, с. 216]. Значимість мультидисциплінарного підходу слід також убачати в тому, що поєднання набутоків суміжних чи навіть і тематично не пов'язаних між собою наук створює новий, нерідко несподіваний ракурс проблеми, виявляючи ті нові її аспекти, які поза межами міждисциплінарного підходу залишались «у затінку» чи були взагалі «невидимими». Ця теза, вже неодноразово вербалізована в працях низки науковців (Н. Арутюнової, І. Голубовської, О. Падучевої, М. Толстого, Р. Якобсона та ін.), стосується, передусім, сфери гуманітарних наук як таких, які чи не найшвидше реагують на зміну ментально-світоглядних, інтелектуальних, духовних реалій, інформаційної забезпеченості відповідного онтологічного континууму тощо. До таких наук належить і лінгвістика, специфічні аспекти якої й сформувалися наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.: онтолінгвістика, біолінгвістика, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія та ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Огляд різних іпостасей сучасної науково-лінгвістичної парадигми переконливо засвідчує, що (національна) культура може розглядатися як особлива «мова», знаковий зміст якої реалізується через коди культури, котрі традиційно розуміються як «таксономічний субстрат її текстів, сукупність окультурених уявлень про картину світу, питому для цього соціуму (природні об'єкти, артефакти, явища, дії, події, ментефакти)» [9, с. 38], а також крізь таке метамовне поняття, як «симболоарій» культури, що корелює із «сукупністю знаків, де позначаючими є таксони того чи того її коду, а позначувані [сутностями] притаманна культурна семантика» [9, с. 38]. Однією з найдавніших «мов» людської культури є символічна семантика простору, котру усвідомлюють як «досвід фізичного сприйняття й “переживання” простору, особливим чином актуалізований у процесах практичної діяльності людини» [8, с. 8]. У сформованій практичним досвідом буденній свідомості, що й стала основою для кодифікації спеціальних (латин. *spatio* – «простір») відносин, простір мислиться як «необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею»; «вільний, великий обшир, просторинь»; «площа чого-небудь на земній поверхні, територія». В. Даль осмислював простір як «стан чи властивість усього, що простирається, поширюється, займає місце, саме це місце, простір, далечинь, обшир і глибинь, місце за трьома вимірами своїми».

Заслуговує на увагу й висновок П. Флоренського стосовно того, що «у самому понятті простору розрізняються три, зовсім не тотожні поміж собою, шари. А саме: простір абстрактний чи геометричний, простір фізичний і простір фізіологічний, причому в цьому останньому, у свою чергу, розрізняються простір зору, простір відчуття (перцепції), простір слуху, простір запаху, простір смаку, простір загального органічного почуття тощо, з їх подальшим більш тонким поділом».

Слід також зазначити, що, попри подібність у всіх людей уявлень про простір як порожнечу, заповнену «речами», різні дослідники вирізняють дещо відмінні характеристики категорії простору. Так, Дж. Ліч вичленює в ній такі базові одиниці: місце, протяжність, близькість, вертикальність / горизонтальність, північ/південь, схід/захід, орієнтація, рух, види переміщення, поза [10, с. 19]. А. Вежбицька враховує також напрямок, межі простору, силу притягання. Російська дослідниця Л. Бабенко серед найбільш присутніх характеристик простору виділяє: 1) антропоцентричність, тобто зв'язок спеціальних уявлень із мислячим суб'єктом, який свідомо сприймає навколишній світ, а також із його точкою зору; 2) здатність простору бути відчуженим від людини, усвідомлення його (простору) як умістилища, стосовно якого людина перебуває ззовні; 3) кругову форму організації простору, у центрі якого перебуває людина; 4) предметність: заповненість простору речами, предметами (у широкому розумінні слова); 5) безперервність і протяжність простору, наявність різного ступеня віддаленості: близький і далекий простір; 6) обмеженість: закритий/відкритий простір; 7) спрямованість простору: його горизонтальна й вертикальна орієнтація; 8) тривимірність простору: верх/низ, перед/зад, ліворуч/праворуч; 9) включеність простору в течію часу тощо [1, с. 125–126].

В одній зі своїх праць А. Вежбицька зазначила, що «поряд з величезною кількістю понять, специфічних для певної [національної] культури, існують також деякі фундаментальні поняття, які підлягають лексикалізації в усіх мовах світу... Мовні та культурні системи значною мірою відрізняються одна від одної, але існують семантичні й лексичні універсалиї, що вказують на спільний поняттєвий базис, на якому ґрунтуються людська мова, мислення й культура» [2, с. 321–322]. Ці

думки відомої австралійської дослідниці суголосні міркуванням вітчизняної дослідниці І. Голубовської, яка зазначає, що культурно-специфічне не існує поза межами універсального. За твердженням ученої, добре відому тезу про інтернаціональний характер людського мислення на сучасному етапі розвитку лінгвістики можна інтерпретувати в рамках універсально-предметного коду, під яким уже звично розуміють універсальний логіко-поняттєвий базис людства, певну сукупність ментальних універсалій, позанаціональний мисленнєвий код, функціонування якого забезпечується «проміжною мовою думки» (вислів Ю. Караулова). Перекодування єдиного для всіх етносів мисленнєвого коду на вербальний у межах конкретної мови, розчленування інформаційного континууму за посередництва певної мови перетворює «єдину логіко-поняттєву основу людства на етнічно зумовлені семантичні матриці змістової структури мови» [4, с. 7–8].

Єдність, усезагальність поняттєвого базису людства виявляється, передусім, у феномені культурних «універсалій» – загальних, властивих усім або більшості культур категорій та субкатегорій, які в той чи інший спосіб знаходять своє вираження в мові. Як впливає з наведених висловлювань авторитетних дослідників, такі «універсалії», як «простір» і «час» посідають перше місце серед незначної кількості концептів універсального характеру. Зокрема, В. Маслова, подаючи в одній зі своїх праць поділ концептів на групи залежно від їх екзистенційної значущості як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти загалом, на перше місце ставить «космічні», філософські категорії або універсальні категорії культури, до яких відносить, насамперед, концепти «простір» і «час» (поряд із концептами «рух» і «причина»). Другу й третю позиції в класифікації В. Маслової посідають, відповідно, соціальні, або культурні, категорії («свобода», «право», «справедливість», «праця», «власність») та категорії національної культури (наприклад, як зазначає В. Маслова, у російській культурі – це такі категорії, як «воля», «судьба», «соборність» [7, с. 51]; ми б, зі свого боку, додали, що ці поняттєві категорії є надзвичайно актуальними також і для української національної свідомості й культури). Наведене твердження переконливо свідчить, що простір і час мисляться сучасними дослідниками як найважливіші серед концептів культури, за допомогою яких люди сприймають, осмислюють, витворюють світ. «Категорії простору й часу завдяки властивим їм універсальності й всеосяжному характеру, – наголошувала із цього приводу Т. Топорова, – формують межі, у яких розгортається людське життя; тим самим вони визначають решту категорій, пов'язаних з антропоцентричною сферою: долю, право, соціальний устрій ... Ці категорії не лише утворюють пасивну рамку того, що відбувається, але й констатують природу самих подій, активно впливаючи на них» [6, с. 81]. В. Красних вважає просторовий код «сіткою», яку культура «накидає» на навколишній світ, репрезентуючи його членування, категоризацію, структурування в мовній свідомості, у мові та дискурсі [5, с. 232]. На думку П. Флоренського, «вся культура може бути визначена як діяльність організації простору».

Висновки. Отже, простір становить найважливішу форму світу й життя в ньому людини і як такий широко й різноманітно репрезентований у мові, свідомості, культурі й міфології мовної особистості. Тому, як слушно зазначив Ю. Лотман, «просторова картина світу багатозарова. Вона вміщує у собі й міфологічний універсум, і наукове моделювання, і побутовий “здоровий глузд”. При цьому у пересічній людини ці шари утворюють гетерогенну суміш, котра функціонує як щось єдине... На цей субстрат накладаються образи, що створюються мистецтвом чи ще більш поглибленими науковими уявленнями, а також перекодуванням просторових образів на мову інших моделей. Унаслідок цього виникає складний і рухомий семіотичний механізм».

Поняття простору є універсальним онтологічним поняттям людства, яке формує фундамент будь-якої етнічної культури. Уявлення про простір багатомірно концептуалізуються свідомістю людини, вербалізуючись у межах конкретного мовного соціуму в рамках процесів первинного й вторинного семіозису.

Перспективи подальшого дослідження. Виходячи з усього вищесказаного, перспективним видається з'ясування передумов, що визначили функціонування поняття / концепту / категорії простору як базисної категорії людського світосприйняття й культури.

Оновлення базисної наукової парадигми в галузі мовознавства в аспекті активізації «пошуків людини крізь мову», а також поява крос-галузевих досліджень створюють широкі можливості для врахування епістемологічних та онтологічних чинників під час аналізу мовних засобів реалізації просторових уявлень, характерних для різних мовних соціумів.

Джерела та література

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : учеб. для вузов по спец. «Филология» / Л. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. – Екатеринбург : Уральский гос. ун-т им. А. М. Горького, 2000. – 534 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая ; [отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой]. – М. : Рус. слов., 1996. – 416 с.
3. Вернадский В. И. Мысли о ноосфере / В. И. Вернадский // Биосфера и ноосфера. – М. : Наука, 1989. – С. 178–242.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / Голубовська Ірина Олександрівна. – 2-ге вид., випр. і допов. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
5. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія : курс лекцій. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
6. Маслова В. А. Когнітивна лінгвістика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
7. Маслова В. А. Лінгвокультурологія : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
8. Мухачёва А. М. Пространственные метафоры как фрагмент русской языковой картины мира : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Мухачёва Анна Михайловна. – Томск, 2003. – 299 с.
9. Ольшанский И. Г. Лінгвокультурологія в конце XX в. Итоги, тенденции, перспективы / И. Г. Ольшанский // Лингвистические исследования в конце XX в. : сб. обзоров. – М., 2000. – С. 26–55.
10. Яковлева Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия) : монография / Е. С. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 344 с. – (Язык. Семиотика. Культура).

Богущкий Вадим. Пространство в системе универсальных культурных кодов человечества. В статье исследуются характеристики пространства как понятийная универсалия, а также присущий ему общекультурный семантический потенциал. Национальная культура рассматривается как особенный «язык», знаковое содержание которого реализуется через коды культуры. Единство понятийного базиса человечества проявляется, прежде всего, в феномене культурных «универсалий», которые так или иначе находят свое выражение в языке. Пространство анализируется как одна из главных универсалий человеческой культуры, которая представляет важнейшую форму существования мира и жизни в нем человека, а также широко и разнообразно представлена в разных формах культурного сознания человечества.

Ключевые слова: пространство, универсалия, культурный код, культурное сознание, социум, семантика пространства, кодификация, концепт.

Bohutskyj Vadym. Space in the System of Universal Cultural Codes of Humanity. The article deals with the investigation of space descriptions as a conceptual universal, and its inherent culture-wide semantic potential as well. A national culture is examined as the special «language» whose sign content is realized through codes of culture. The unity of conceptual basis of humanity appears first of all in the phenomenon of cultural "universals" that in a varying way is found the expression in a language. Space is analyzed as one of the main universals of human culture that presents the major form of existence of the world and human's life in it and widely, and diversely presented in the different forms of cultural consciousness of humanity.

Key words: space, universal, cultural code, cultural consciousness, society, semantics of space, codification, concept.

Стаття надійшла до редколегії
12.03.2013 р.

УДК 811.8:398.2:81'42

Світлана Волкова

Образний простір амеріндіанських фольклорних текстів

У статті з етнолінгвістичної, лінгвокультурологічної та когнітивно-семіотичної позицій досліджено образний простір амеріндіанських фольклорних текстів. Надано визначення міфологічним образам, представлено основні їх типи (образи-реалоніми, образи-артефакти, образи-символи), схарактеризовано їх функції в текстах.

Ключові слова: лінгвокультурологічний підхід, когнітивно-семіотичний підхід, міфологічні образи.